

Prof. dr Aleksandra Tokarz

Pracownia Psychologii Emocji i Motywacji  
Instytut Psychologii  
WYDZIAŁ FILOZOFICZNY

Uniwersytet Jagielloński



UNIWERSYTET  
JAGIELLOŃSKI  
W KRAKOWIE

Wydział Filozoficzny

Instytut Psychologii

Recenzja pracy doktorskiej mgr Karoliny Ziembowicz  
*Moje czy twoje? Struktura procesu zabierania głosu w zespołach dążących do konsensusu decyzyjnego* (Mine or thine? The structure of turn-taking Process in teams with consensus-making task), napisanej pod kierunkiem prof. dr Andrzeja Nowaka

Certyfikat Jakości Kształcenia  
2011-2016



Konferencja Rektorów  
Uniwersytetów Polskich

Przedmiotem rozprawy jest dynamika zabierania głosu w dyskusji i proces dochodzenia do decyzji grupowej, a celem określenie funkcji tego wymiaru w interakcji, wskazanie na jego determinanty oraz skutki dla jednostki, zespołu i sytuacji. Praca opiera się na istniejących modelach roli wzorca naprzemiennego zabierania głosu w dyskusji grupowej, określonego jako ABA, w dochodzeniu do decyzji grupowej oraz ma stworzyć model Autorski tego formalnego aspektu wymiany zdań w grupie. W rozumieniu modelu przyjętego i przepracowanego przez Doktorantkę „natężenie komunikacji typu ABA jest parametrem porządku kolektywnego procesu przetwarzania informacji w obliczu sprzeczności i niejasności informacyjnej” - czytamy w streszczeniu.

Od strony formalnej recenzowana rozprawa ma typowy, ale niezbyt klarownie oznaczony tytułami układ, liczy 274 strony, z czego ok. 100 stron liczy przegląd literatury, łącznie z przedstawieniem pytań badawczych i obranej strategii metodologicznej. Prezentacja badań to dalsze ponad 100 stron (do s.216), łącznie z dyskusjami odnoszącymi się do kolejnych 3 badań. Rozprawę zamyka dyskusja końcowa obejmująca 13 stron. Praca zawiera bogatą bibliografię przedmiotu i Aneks (ok. 30 stron) informujący o

ul. Ingardena 6  
30-060 Kraków

Tel. +48 / 12- 663-24-15  
Fax. +48 / 12-623-24-17

[www.psychologia.uj.edu.pl](http://www.psychologia.uj.edu.pl)

przebiegu badania i sposobie zbierania danych oraz zawierający dane szczegółowe.

Przechodząc do zawartości rozprawy: pierwszy jej rozdział, zatytułowany „Przegląd literatury” zawiera: rozważania terminologiczne, zagadnienie analizy konwersacyjnej, teorie sygnałów, rozważania na temat modeli procesu grupowego (szczególnie poziomego i pionowego), co stanowi część wprowadzającą, niejako roboczą i mało usystematyzowaną oraz relacje z badań nad uporządkowaniem procesu zabierania głosu w małej grupie na tle zaprezentowanych modeli, co jest właściwą analizą badań dotyczących tematu pracy.

Rozważania wstępne (strony 9 -47) nie spełniają swej roli. Analiza językowa terminów jest niestaranna i nie odwołuje się do słowników odpowiednich języków, ani też nie jest wystarczająco wnikliwą czy trafną analizą znaczenia pojęć używanych w recenzowanej pracy i innych publikacjach na temat. Stosowanie, kilkakrotnie terminu „agent” (str. 10 i dalsze) ujawnia znaczną bezzadność językową. Przekład zwrotów i zdań jest nietrafny. Ta część pracy mogłaby być wydatnie skrócona, n. p. ujęta w zestawienie tabelaryczne. Zawarte w tym miejscu rozważania ogólne są nazbyt skrótowe, wręcz banalne (o czym w dalszej części recenzji). Druga część tego rozdziału zatytułowana „Badania uporządkowania procesu zabierania głosu w małej grupie na tle obydwu modeli procesu grupowego”, to znacznie lepiej skonstruowany i usystematyzowany przegląd badań (w mniejszym zakresie – koncepcji); w którym jednak krytyczne oceny zarówno badań, i jak i koncepcji wyjaśniających są dość stonowane. Brak szerszych rozważań na temat tego, jakie są możliwości prognozowania procesów komunikacji w grupie na ich podstawie. Te fragmenty pracy stanowią jednakże dobry zasób do prezentowania i dyskusowania wyników badań w artykułach.

Rozdział drugi: „Model struktury sekwencyjnej zabierania głosu w małej grupie społecznej” ma charakter metodologiczny, rozpoczyna się od postawienia pytań badawczych, ich uzasadnienia, objaśnienia i przygotowania do ich operacjonalizacji na podstawie krytycznej analizy typowej dla dziedziny praktyki badawczej oraz wykreowania adekwatnego aparatu analizy danych. Sformułowano tu 9 hipotez teoretycznych. Znajduje się tutaj, na ryc. 6. (str. 95) Autorski schemat „Zjawiska i zmienne związane ze strukturą zabierania głosu – przekrój pionowy i poziomy”, klarowny, syntetyzujący dotychczasowe analizy, wiążący poziom teoretyczny i empiryczny. Wyznacza on tok dalszej relacji dotyczącej projektowania i samego przebiegu badań. Część zatytułowana „Wyzwania metodologiczne” jest bodaj pierwszym, dłuższym fragmentem rozważań Autorskich,

wnikliwych (także dyskusyjnych, z uwagi chociażby na zastosowanie aparatu matematycznego do danych opisowych).

Trzeci rozdział „Część empiryczna” (109 - 216), zawiera relacje z badań. Najpierw jest to porównanie korelacyjne wyników (zwane eksperymentalnym) badania 1 i 2. Były to odrębne badania, które zdecydowano zanalizować łącznie. Celem grup było dojście do spójnej decyzji i wypracowanie konsensusu. Różnicą był temat rozmowy: kontrowersyjny i ważny (Badaniu 1) oraz mało ważny i kontrowersyjny (w Badaniu 2). Badani posługiwali się różnymi językami : polskim (1) i angielskim (2), ale nie dla wszystkich język drugi był rodzimym, co ogranicza wartość badania (pomimo argumentów podanych przez Autorkę, o małej wadze takich różnic, nie są one przekonywujące, nie są też adekwatne). Interpretacja wyników jest jednak ostrożna, ich prezentacja oraz interpretacja odbywa się na podstawie pięciu hipotez, w różnym stopniu potwierdzonych. Analiza wyników dokonywała się na materiale kodowanym przez jednego lub dwóch sędziów, co wydaje się uzasadnione. Dyskusja wyników wykracza poza dane w dziedzinę pytania o to, jak właściwości formalne konwersacji wiążą się z jej warstwą semantyczną.

Kolejno jest relacja z badania nr 1, które miało weryfikować 14 hipotez szczegółowych. Nagrywano dyskusje, wykonano 2 kwestionariusz i badanie socjometryczne. Przedmiotem dyskusji była kwestia ważna i kontrowersja (aborcja), a problem miał charakter decyzyjny. Treść dyskusji i jej formalni przebieg oceniali/ kodowali sędziowie kompetentni używając odpowiedniego programu. Kategorie kodowania pochodziły z metody SYMLOG Balesa, z innych badań i właściwości analizowanego materiału, co jest odpowiednią strategią. Analizy danych dokonano odrębnie dla grup zgodnych i niezgodnych, na poziomie osób, grup oraz interakcji, na wyróżnionych wymiarach kodowania, w kontekście pozostałych mierzonych zmiennych, przewidywanych w Autorskim modelu. Wykorzystano odpowiednie, wyrafinowane i specyficzne statystyki. Dyskusja wyników badania pierwszego pozwala opisać charakterystyczne właściwości i funkcje rekurencyjnej struktury zabierania głosu: sprzężenie dynamiki formalnej i semantycznej analizowanej dyskusji, zaangażowanie w konwersację na poziomie jednostki oraz na poziomie interakcji. Dyskusja wyników jest dopełnieniem bardzo szczegółowej relacji z analizy wyników.

Następna część relacji z badan to analiza przebiegu dyskusji ma temat mało ważny i kontrowersyjny, mający od strony formalnej postać problemu optymalizacyjnego, jak kwalifikuje to Autorka badań. Badanie miało wykazać, na ile uporządkowanie zabierania głosu jest charakterystyczne dla symulowanej fazy rozwiązywania problemu

optymalizacyjnego. Posiłkując się charakterystyką tego typu problemów i odpowiednimi badaniami szczegółowymi postawiono 14 hipotez i jedno pytanie eksploracyjne. W kodowaniu danych wykorzystano kody z badania nr 1 i 4 dodatkowe, z literatury przedmiotu oraz innych badań (współautorskich), wykorzystaniem programu LIWC Pennebaker. Dyskusja wyników odnosi je do postawionych hipotez. Celem Badania 3 była weryfikacja hipotez dotyczących związku pomiędzy dynamiką zabierania głosu (ABA), a tematem dyskusji o różnych stopniu konfliktowości, w dyskusjach odnośnie do kontrowersyjnych i wyróżnionych artykułów na forum angielskiej Wikipedii, których celem było uzyskanie zgody o do ostatecznego kształtu tekstów. Do analizy wykorzystano program do analizy lingwistycznej LIWC Pennebaker i współpracowników. Postawiono 4 hipotezy i jedno pytanie. Analiza statystyczna danych „potwierdziły możliwość rozpoznania, czy temat dyskusji jest konfliktowy, na podstawie struktury i natężenia komunikacji” (str. 215).

Ostatnia część pracy to Dyskusja, uporządkowana wedle postawionych hipotez teoretycznych. Komentarze do nich są uogólnieniami wcześniejszych, szczegółowych dyskusji wyników, ale elementy wyjaśnienia, - wszak mowa o hipotezach teoretycznych - nie są zbyt wyraziste, nowatorskie ani też silne i powiązane z koncepcją emergencji. Istotne i znaczące są momenty i możliwości przewidywania biegu konwersacji na poziomie semantycznym na podstawie formalnych właściwości rozmowy. Wyjaśnienia pochodzą z różnych koncepcji i zjawisk: uspoźniania formy i treści, pętli pozytywnego sprzężenia zwrotnego, charakterystycznej dla efektów synergistycznych i innych. Optymistyczne stwierdzenie, „Nasza praca ma istotne znaczenie dla tych prac naukowych, które na podstawie struktury komunikacji chcą zrozumieć procesy zachodzące w społecznościach ludzkich” (str. 225), nie wydaje się do końca uzasadnione. Projekt dalszych badań skupia się na ich właściwościach proceduralnych.

Przechodząc do uwag ogólniejszych można zapytać, jakie właściwości ma dyskurs naukowy rozprawy, sposób uzasadniania i jakie są cechy charakterystyczne metodologii?

Autorka stosuje, często niekonsekwentne, z wykorzystaniem kilku zamienników, trudne i niejasne terminy. Co prawda podejmuje trud uporządkowania przekładów w zakresie problematyki, którą uprawia, ale niestety, ta analiza jest niedokończona, nie czerpie ani ze słownika języka angielskiego ani polskiego w zakresie definiowania i używania wyrazów oznaczających kluczowe dla rozprawy terminy. Pozostaje czekać na *usus* językowy. Zresztą jasność i klarowność układu pracy i jej języka pozostawia sporo do

życzenia. Termin „filozofia epistemologiczna” (s. 37) wręcz kuriozalny zadziwiający wobec utrwalonego określenia „epistemologia”.

Częste są potknięcia, niezręczności i niejasności językowe: „AK (czyli analiza konwersacyjna) czerpie z myśli Goffmana (1983) zauważenie o roli uporządkowania interakcji w kształtowaniu rzeczywistości społecznej. Interakcja jest instytucją społeczną posiadającą składnię (*syntax*), której podporządkowują się jej uczestnicy” (str.13). W innym miejscu „Reprodukcja struktury przez agentów” (st.28). Albo: „Wielkoskalowe badania mogą być jednak informowane przez badania podobne do przedstawionych w niniejszej pracy, które przeprowadzone zostały na małą skalę, jednak dzięki temu pozwoliły na zbadanie w sposób szczegółowy zawartości komunikacji międzyludzkiej” (str.226).

Język pracy jest nieoszczędny, operuje strukturami języka angielskiego, z niewielką ilością zaimków, z powtórzeniami, z preferencją zdań współrzędnie złożonych. Wielka szkoda, że nie przyjęto dopuszczanego prawem rozwiązania i że rozprawa nie została napisana po prostu w języku angielskim. Jednakże i wtedy wyrwane ze złożonego kontekstu zdania o wielkiej ogólności należałoby adekwatnie przełożyć i skomentować.

W kilku momentach rozprawy występuje raptowne przejście od kwestii szczegółowych do najogólniejszych.

Warto zresztą zapytać, dlaczego rozważania na poziomie meta- pojawiają się w pracy tak wysyczonej kwestiami empirycznymi, że na nich oraz na analizie postulowanego, autorskiego modelu i modeli empirycznych (statystycznych) można by poprzestać? Lepsze efekty dałoby skupienie się na koncepcjach wyjaśniających badane zależności, niż poszukiwanie odniesień na poziomie podstawowym. N.p. rys 2.s.25 „Przykładowe poziomy analizy modelu pionowego w metaforze mechanizmu zegarka” (trybiki to: „proces”, „jednostka”, „struktura społeczna”). Ani ta bardzo złożona kwestia nie jest odpowiednio postawiona, ani też wskazany schemat nie wnosi nic do jej (krótkiego) przedstawienia. Prezentacja modelu pionowego w komunikacji (rozmowie) grupowej nie wymaga przecież poruszania problematyki tak podstawowej.

Całkowicie banalne i zbędna jest też ryc. 3 „Poziomy istnienia”, są to, kolejno, prostokąty oznaczające „grupy, jednostki, komórki, molekuły, atomy”, powiązane implikacją, cytowane zresztą za Wikipedią, co uważam za niedopuszczalne w jakiegokolwiek pracy naukowej (czy nawet zaliczeniowym eseju studenckim), ale ten cytat nie ma dla przedmiotu pracy większego znaczenia więc traktuję ten, i podobne mu fragmenty, po prostu za wadliwe, zbędne i nieprzydatne w wywodzie teoretycznym.

Zbędne są również, jak sądzę, nie zawsze trafne (i niekonsekwentne) odniesienia do historii socjologii i psychologii społecznej. Np. Wiliam James (str. 26) został uznany za „prekursora” interakcjonizmu symbolicznego. Odnośnik kieruje czytelnika do pracy Chomczyńskiego na temat mobbingu (???)

[N.b. w pracach Elżbiety Hałas, Autorki zresztą cytowanej w rozprawie, znaleźć można adekwatną analizę wkładu Cooleya i Georga Herberta Meada w ukształtowanie się tego podejścia].

Wielce niejasne jest przedstawienie terminu „emergencja” - pominięte jest jego literalne znaczenie („wyłanianie się”) oraz istota - co ułatwiłoby zrozumienie prezentowanej koncepcji, cennej i przydatnej w recenzowanej rozprawie. Przedstawionej pobieżnie, niestarannie, z pominięciem wielu jej istotnych właściwości (por. str. 25 i dalsze).

Zauważyć też trzeba komentarz krytyczny (s. 28), mający jednak mniejszą wagę wobec ogólnikowości i niepełności w przedstawianiu koncepcji emergencji odniesionej do zjawisk społecznych. Tych fragmentów nie uznaję za zbędne (jak powyżej), są straconą szansą, albo też koncepcja ta nieokazała się, w istocie, niezbędną ani dostatecznie ważną, by znalazła znaczące odniesienia w Dyskusji wyników czy w innych miejscach rozprawy. Odniesienia te są zdawkowe. Szkoda niewykorzystanego wątku.

Generalnie w początkowej części rozprawy występują rozważania i odniesienia tak ogólne, że aż ogólnikowe, upraszczające, pełnią funkcję intelektualnej dekoracji raczej niż element wyводу. Być może są także sygnałami z „kontekstu odkrycia”, z obszaru pracy nad trudną problematyką. W rozprawie doktorskiej jednak oczekujemy zbudowania przejrzystych uzasadnień i zasadnej argumentacji.

Ilość odautorskich komentarzy analitycznych, szczególnie w części, gdzie relacjonowane są wyniki badań, wydaje się wystarczająca. Komentarze krytyczne natomiast wydają się nieliczne. Jakkolwiek cytowane są poglądy krytyczne innych badaczy, to jednak głos Autorki rozprawy nie przebija się w tej wielkiej ilości danych. Dyskurs części teoretycznej jest bardziej świadectwem eksplorowania problematyki związanej z badaniami niż rekonstruowania lub budowania odpowiedniego kontekstu uzasadniania.

Początkowa część rozprawy (str. 9-47) wymaga zatem gruntownego przepracowania, a jeżeli miałyby być zasobem treści do publikowania rozprawy w formie artykułów - wyeliminowania ogólników, większej precyzji i adekwatności w relacjonowaniu koncepcji, odpowiedniej, konsekwentnej terminologii i poprawnej polszczyzny (oraz wyeliminowania cytowań z Wikipedii). Oczekiwać by też można odautorskiego modelu (prowizorycznej

konstrukcji teoretycznej) wskazującego na głębsze (teoretyczne, nawet filozoficznej) podłoże rozprawy.

Zidentyfikowana przeze mnie, wyróżniająca się z uwagi na znacząco wyższą jakość tekstu, część druga wywodu poprzedzającego część empiryczną („Badania uporządkowania procesu... na stronach 47-89), przedstawia (str. 48, nieśmiało i zbyt zwięźle) Autorski model oraz relacje z badań i koncepcji - dobrze wedle niego uporządkowane, płynnie omawiające kolejno stawiane problemy, z komentarzami krytycznymi i wątpliwościami, (choć nadal z - mniej już licznymi - niezręcznościami językowymi). Widoczna jest preferencja (choć nie tendencyjność) do akcentowania i podkreślania aspektu grupowego konwersacji na niekorzyść determinantów indywidualnych (dość charakterystyczny cytat w postaci zwrotu „kombinacja przelotnych tendencji osobowych” s.57), skupienie na formalnej raczej niż treściowej stronie komunikacji wewnątrzgrupowej. Są to jednak wyraźne osądy merytoryczne i decyzje metodologiczne, prowadzące do pytań badawczych.

Metodologiczna warstwa rozprawy, (pomijając nazwy i znaczenia pojęć, przewagę relacji nad oczekiwaną analizą krytyczną, brak klarowności, a jednocześnie bogatą zawartość informacyjną uzasadnień empirycznych, o czym powyżej) także prowokuje do postawienie kilku pytań, chociaż jednocześnie przeprowadzone badania spełniają podstawowe standardy. Przeprowadzenie badań w dwóch językach i to w dodatku na grupie, dla której (przy badaniach korelacyjnych) język angielski nie jest macierzystym, czyni całą analizę mniej wiarygodną i ogranicza sensowność porównania. Autorka wielokrotnie nazywa swoje badania ilościowymi, z czym można dyskutować, ale ta kwestia nie wydaje się tak ważna jak to, że specyfika danych i sposób ich interpretacji, nie wychodzący daleko poza poziom empiryczny oraz zwięźłość komentarza teoretycznego, sytuują badania na poziomie opisowym. Wynika to zresztą z stanu badań w tej dziedzinie. Powinno mobilizować do rozbudowania wyjaśnień, których jest w rozprawie za mało.

Fascynującym i bardzo złożonym problemem, który nie został jednak w pracy, od jej streszczenia aż do końcowych zdań, ani należycie postawiony ani wyjaśniony, z wykorzystaniem - co wydaje się oczywiste - zgromadzonych danych,- są związki pomiędzy dynamiką konwersacji (seriami wypowiedzi dyskutującej grupy) a semantycznym aspektem wymiany zdań (sporu lub optymalizacji problemu). Szerszym teoretycznym odniesieniem, służącym wyjaśnieniu tego związku miała być w pracy koncepcja emergencji procesów grupowych. Nie została ona adekwatnie zrekonstruowana, chociaż przedstawiana jest

kilkakrotnie, a jej status i znaczenie są zarówno przeceniane. (N.b. nie jest to „stanowisko filozoficzne”! - str. 26 i dalsze) , jak i niedocenione, gdyż nie wykorzystano jej w pełni do wyjaśnienia zaobserwowanych zależności por. Dyskusja zamykająca rozprawę winna odpowiadać na pytania - co koncepcja emergencji ( lub inna) przesądza, co przewiduje o przewidywanej dynamice dyskusji na podstawie sekwencji zabierania głosu? Jakie nowe procesy trzeba nazwać by to wykazać? Etc.

Przechodząc do finalnej oceny rozprawy chciałabym zwrócić uwagę na rozbieżność pomiędzy wymaganiami stawianymi pracom doktorskim, które mają być zawartymi opracowaniami monograficznymi, a realiami ich przygotowywania, co wymaga przeglądu badań, w mniejszym stopniu - koncepcji, i ich dalszą publikacją, najczęściej w formie artykułów. Pisanie monografii, „doktorskiej książki” wymaga innych kompetencji niż korzystanie z artykułów i pisanie ich. Owych kompetencji nabywa się długo, a przygotowanie zwartej rozprawy wymaga czasochłonnego przepracowania treści, znaczeń, argumentów, opanowania całego dyskursu. Część niedostatków recenzowanej rozprawy wynika z takich rozbieżności pomiędzy wymaganiami formalnymi a aktualnymi właściwościami warsztatu naukowego badaczy mikro procesów społecznych.

Chciałabym także podkreślić, że zgromadzone dane są bardzo bogate, wielostronne i pomimo wskazanych ograniczeń mają sporą wartość opisową oczekująca na dalsze teoretyczne interpretacje. Wydaje się też, że Doktorantka panuje nad olbrzymią ilością swoich danych. Ma też bardzo dobrą orientację w swojej dziedzinie.

Podsumowując - w mojej opinii, pomimo wskazanych niedoskonałości, błędów, nieharmonijnej struktury rozprawy, jej skrajnie empirycznego charakteru (bowiem to, co w miarę jasne i dobrze przedstawione i ma szansę na istnienie w literaturze przedmiotu, tego właśnie poziomu dotyczy), oraz wątków pominiętych lub niedokończonych, także kilku straconych szans na Autorskie komentarze czy nawet modele, praca spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim (Zgodnie z Art. 13. Ustawy z dnia 14 marca 2003 o tytule i stopniach naukowych, Dz. u. Nr 65 poz. 595). Stanowi, w pewnym zakresie, oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje bogatą wiedzę Doktorantki w obranej dziedzinie oraz świadczy umiejętnościach samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.



Popieram zatem wniosek o pracy mgr Karoliny Ziembowicz: *Moje czy twoje? Struktura procesu zabierania głosu w zespołach dążących do konsensusu decyzyjnego* (Mine or thine? The structure of turn-taking Process in teams with consensus-making task), napisanej pod kierunkiem prof. dr Andrzeja Nowaka, do dalszych etapów procedury doktorskiej.

A. Nowak

Kraków, 11 kwietnia 2016.